

V teh krajih je mladost preživeljal Anton Aškerc, ki je ostal s Savinjo povezan tudi kasneje, posvetil pa ji je nekaj lepih verzov, kot so npr. tisti iz balade Skala v Savinji:

Ne sliši nihče... Vse molči, Savinja mimo le šumi.

Na podoben način, zelo mirno, pa reka Savinja tudi zaključi svojo pot, ko se pod mostovi v Zidanem Mostu povsem nevsiljivo združi z reko Savo in tako zaključi svojo zanimivo pot.

Simon Zupan

S PESMIJO PROTI OKUPATORJU

Marija Stanonik, *Iz kaosa kozmos. Kontekstualnost in žanrski sistem slovenskega odporiškega pesništva 1941-1945*. Borec, Ljubljana 1995, 400 strani.

V seminarju pokojnega prof. Metoda Mikuža je beseda ne tako poredko nanese tudi na umetnost. Profesor je bil prepričan, da vsa velika dejanja v zgodovini puščajo za seboj tudi velike umetniške stvaritve. Rad je navajal imena nekaterih umetnikov – udeležencev NOB – in našteval njihova dela. Ob tem je tudi poudarjal, da na nizkost nasprotnikov partizanov kaže tudi njihovo umetniško ustvarjanje, ki ga praktično naj ne bi bilo. Posebej ga je motilo, da NOB še ni dobil "velikega teksta" in se je temu nemalokrat čudil. Knjiga z gornjim naslovom ne daje odgovora na vprašanja, ki si jih je zastavljal pokojni profesor, kaže pa na eno možnih poti za iskanje velikega teksta, ki sicer ni tisto, kar si je on želel, je pa vsekakor izjemni opus.

Ob delu Marije Stanonik o pesništvu odpora, se bralcu zastavljajo številna vprašanja. Tako kot je avtorica v dilemah, ko po delih zgodovinarjev opisuje politično in vojaško ozadje časa, ki ga obravnava, je tudi bralec njene knjige v precepu, ali nam ne daje avtorica enega najboljših in argumentiranih odgovorov v zvezi s prepri o NOB in revoluciji. Dejstvo je, da je partizanstvo propagandi posvečalo izjemno pozornost, da je ravno ta dejavnost bila eno glavnih sredstev, ki je borce spreminjala v revolucionarje. Temu je služila tudi pismena beseda, tudi pesništvo, vendar ne vse. Poleg pesništva iz sebe in za sebe, je

obstajalo tudi pesništvo iz vojaških in političnih potreb. Slednje je bilo na Slovenskem že dokaj obdelano v zvezi z znanim problemom "partizanske breze".

Avtorica, tudi sama pesnica, rojena po II. svetovni vojni in tudi v ostalih ozirih neobremenjena, se je raziskovanja zastavljene problematike lotila silno studiozno in predvsem z velikim poslušom za človeka. Obravnavanje najhujših človeških stisk namreč ni zmožen človek, ki ima vso vsebino svoje osebnosti na koncu jezika.

Marija Stanonik je vsebino knjige razdelila v dva dela. Prvi obravnava teoretična in metodološka izhodišča, drugi je empirična analiza. Za zgodovinarje je posebno privlačen drugi del s pododdelkom Komunikacijska oziroma družbenotvorna funkcija slovenskega odporiškega pesništva 1941-1945. V njem obravnava najprej zgodovinsko ozadje, nato diferenciacijo literarne kulture in dileme slovenskega odporiškega pesništva, predmetne okoliščine, psihološko ozadje ter vprašanje sprejemalca. Prvo kar navduši v tem sklopu je njeno razumevanje odpora. Je namreč širše od partizanskega boja in z njim povezanih dejavnosti, saj ni spregledala, da v taboriščih le niso bili samo pristaši OF. Še več! Opozarja, čeprav bolj mimogrede, celo na svojevrstno pesniško upornišvo slovenskih mobilizirancev v nemško vojsko, zlasti med Korošci. Seveda pa se je v večini konkretnih primerov morala nasloniti predvsem na partizansko pesništvo. Ta oblika človeškega izpovedovanja je imela med njimi izjemno vlogo, kar ni vidno le iz poimenovanja nekaterih brigad: Prešernova, Gregorčičeva, Levstikova, nenazadnje Cankarjeva, ne pa Gradnikova, ampak tudi iz navade, da je pogreb padlega partizana spremljala prigodna pesem.

Bralca posebej pritegne odnos partizanskega vodstva do te oblike literarne dejavnosti, saj je opaziti neprestano kolebanje med podrejenim in svobodnim načinom izražanja. Avtorica ta vprašanja, ki že prehajajo na področja politične zgodovine in jo sodeč po nekaterih pripombah, tudi zanimajo, predvsem registrira, globljeje pa se vanja ne spušča. Tistega, ki bi o tem rad vedel še kaj več, bo pač moral seči po razpravah Aleša Gabriča.

V drugem pododdelku obravnava avtorica tudi vrstni sistem odporiškega pesništva. Besedila je najprej razdelila pod tremi vidiki: vrste lir-

skega nagovora, lirskega imenovanja in lirskega govora. Vse so še podrobneje razčlenjene. Ker so v ospredju vprašanja, ki so domena literarne zgodovine, se vanje ne bi spuščali, opozoriti pa velja na nekatere poudarke, ki so pomembni tudi za zgodovinopisje o NOB, zlasti takšno, ki bo izhajalo predvsem iz človeka. Tako je na primer za satire, ki so uživale s strani vodstva "določeno sistematično pozornost" in ki jih je Boris Zihelr označil za "najučinkovitejša propagandna sredstva v boju z izdajalsko in okupatorsko svojatjo", ugotovila, da avtor takrat, kadar obravnava v njej domačina, izraža določeno nelagodnost ali notranjo stisko, ki jo verjetno občuti zaradi narodnih razprtij in nesloge Slovencev. Za pesniško izražanje v obliki pisem, ki so ga uporabljali Kajuh, Bor, C. Vipotnik, Minatti in drugi, poudarja, da so to pesniško formo uporabljali, da so se z njo ubranili pred očitki prevelikega vdora zasebnosti v literarnem ustvarjanju v času vojne. Vrh odporniškega pesništva vidi Marija Stanonik v baladah. V njih so izpovedane tako aktivne kot pasivne oblike odpora. Kot vse kaže, so ji najbolj pri srcu osebne izpovedi.

Marija Stanonik je svojo študijo napisala na podlagi približno 3000 zbranih besedil. Zgodovinarji, ki delajo na virih, si lahko predstavljajo, kaj pomeni prebrati in obvladati enako število

dokumentov. Marsikatero njeno ugotovitev je mogoče preveriti v eni izmed približno 4000 opomb. Pred seboj imamo torej izjemno zahtevno delo, mimo katerega ne bo mogel nihče, ki se ukvarja z novejšo slovensko zgodovino. Avtorici velja pritegniti v sklepni ugotovitvi slovenskega povzetka, da najodličnejši del slovenskega odporniškega pesništva pripada literaturi. Ne strinja se s tistimi, ki v njem vidijo zgolj slovstveno folkloro.

Zgodovina II. svetovne vojne na Slovenskem je še daleč od tistega, da bi jo smeli označiti kot dobro raziskano, čeprav je veliko napisanega. Zelo pogrešamo njen politični del. Če bo ta na eni strani verjetno prepire o njej poglobil, pa pristop Marije Stanonik, ki je izrazito človeški in spraven, daje možnosti za dialog in pomiritev. Ljudje se namreč veliko bolj razumejo takrat, ko se pogovarjajo o trpljenju, ne pa takrat, ko si pripisujejo različne zasluge in zmage. K spravi, ki jo bomo Slovenci nekoč morali doseči, bo mogoče prispevala tudi realizacija načrta, po katerem bo obdelala tudi pesniško ustvarjanje nasprotne strani. Seveda pa je ta naloga zaradi povojnih pobojev, velikega eksodusa Slovencev in povojnih političnih razmer neprimerljivo težja.

Stane Granda